

УДК 331.556. (477)

**РОЛЬ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ У ФОРМУВАННІ МІГРАЦІЙНОГО
КАПІТАЛУ УКРАЇНИ****Л. Козак***Львівський національний університет імені Івана Франка**79008 м. Львів, просп. Свободи 18**E-mail: kozakluba@ukr.net*

Розглянуто особливості трудової міграції українців, їхню динаміку і структуру, а також визначено їх зростаючу роль у формуванні міграційного капіталу України. На підставі результатів опитувань мігрантів, аналізу іноземних джерел й міжнародних порівнянь визначено масштаби трудової міграції. Проаналізовано чинники, які впливають на формування міграційного капіталу в Україні.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, міжнародна трудова міграція, грошові перекази, міграційний капітал.

Сьогодні міжнародна трудова міграція населення є важливим чинником суспільного розвитку. Уже протягом тривалого часу ведуться гострі дискусії щодо проблем трудової міграції. Міграційні процеси сприяють гнучкості міжнародного ринку праці, залученню менш розвинених країн до світової культури виробництва, більш раціональному перерозподілу ресурсів, взаємодії та взаємозбагаченню культур. Економічний прогрес окремих країн стає дедалі більше залежним від світових тенденцій і закономірностей суспільного розвитку. Зростання обсягів транскордонного переміщення капіталу, розширення економічних, торговельних, фінансових зв'язків між країнами, бурхлива інтернаціоналізація виробництва супроводжуються поглибленням інтеграції національних ринків праці, активізацією міжнародної трудової міграції.

У ХХІ столітті майже усі країни світу беруть участь у міжнародному обміні трудовими ресурсами як імпортерів, так і експортерів робочої сили. За даними Міжнародної організації з міграції, кількість трудових мігрантів у світі постійно зростає і офіційно наближується до 200 млн осіб (майже 3% населення планети). Міжнародний перерозподіл трудових ресурсів став невід'ємною частиною сучасної системи світового господарства, нормою функціонування більшості країн. Наявність іноземної робочої сили в розвинених країнах світу перетворилась з тимчасового явища у важливий чинник економіки.

В історії формування і розвитку українського суспільства міграція також відіграла важливу роль. Для українців історично характерна масштабна трудова міграція населення за кордон. За всю історію чітко простежується декілька хвиль міграції. За радянських часів вона була зведена нанівець закритим режимом життя колишнього СРСР. З проголошенням незалежності України процеси трудової міграції українців суттєво активізувалися. Зазначимо, що з перших років

незалежності України ведуться гострі дискусії щодо проблем трудової міграції її громадян.

Ця наукова проблема активізувалася внаслідок швидких соціальних та економічних трансформаційних змін, які відбуваються у нашому суспільстві. Йдеться про соціально орієнтовану ринкову економіку європейського типу, що відповідає міжнародним стандартам якості життя, формування середнього класу як гаранту стабільності в країні й ефективного чинника прискорення економічного зростання. Трансформаційні процеси охоплюють структурні та якісні перетворення системи господарювання і ринку, економічних інтересів і мотивацій, усього способу життя людини і суспільства.

Підвищення якості життя населення України є нагальною потребою, зумовленою консолідацією суспільства, об'єднанням зусиль усіх його верств для реалізації цілей з орієнтацією на досягнення високих соціальних стандартів та нормативів. Необхідно критично переосмислити світовий досвід формування нового соціально-економічного простору відповідно до національних потреб і запитів, передбачивши заміну давніх способів розв'язання соціальних проблем принципово новими, ефективнішими.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає можливість стверджувати, що, незважаючи на актуальність, міграційна проблематика не знайшла належного висвітлення на шпальтах наукових видань. Здебільшого увага науковців, які досліджують проблеми міграції, обмежується питаннями поглиблення кваліфікаційної бази, визначення впливу окремих чинників на динаміку міграційних процесів. На жаль, більшість з репрезентованих останнім часом наукових праць не обтяжують свій зміст конкретними пропозиціями щодо вирішення тих нагальних проблем, до яких призводить неефективна міграційна політика. І це не дивно, адже вирішити проблеми з міграційним підтекстом без розв'язання питання про залучення достатніх обсягів інвестицій у сферу суспільного виробництва й, відповідно, відновлення соціальної інфраструктури та створення нових робочих місць, що забезпечуватимуть гідний рівень життя і тих, які працюють, і тих, хто перебуває на їхньому утриманні, неможливо.

Серед авторів, чії праці формують сучасне наукове підґрунтя управління міграційними процесами, варто зазначити А. Гайдуцького, Е. Лібанову, Ж. Зайончковську, О. Малиновську, Т. Петрову, І. Прибиткову, О. Позняка, Л. Рибаківського та інших вітчизняних і зарубіжних учених, наукові доробки яких містять не лише теоретичні передумови формування міграційної політики, а й аргументовані кроки щодо її впровадження в практику.

Мета дослідження – з'ясувати роль трудової міграції та її вплив й особливості у формуванні міграційного капіталу України. Зроблено спробу визначити реальні масштаби трудової міграції (фактичну кількість в окремих країнах, ступінь легальності, рівень сезонності, перспективи щодо подальшого перебування), що слугують вихідними даними під час визначення обсягів міграційного капіталу в Україні, на підставі результатів опитувань мігрантів, аналізу іноземних джерел і міжнародних порівнянь.

З метою визначення реальної кількості трудових мігрантів, які працюють в інших країнах світу, необхідно підрахувати як легальних, так і нелегальних заробітчан. Ступінь легальності (нелегальності) значною мірою залежить від трудових угод між країнами, правил в'їзду та наявності візового режиму. Зокрема,

О. Левцун у структурі трудової міграції громадян України за ступенем легальності виділяє чотири якісно відмінні рівні [14]:

офіційна трудова міграція – переміщення українських громадян, які, виїжджаючи за кордон, декларують участь у трудовій діяльності як мету виїзду і є легальними трудовими мігрантами у країнах-реципієнтах (саме їх і фіксує українська статистика);

неофіційна легальна міграція – поїздки наших співвітчизників за кордон з декларованою метою туризму, відвідування родичів тощо, з подальшим працевлаштуванням та реєстрацією в країні-реципієнті; учасники таких поїздок не можуть бути відстежені вітчизняною статистикою, але стають цілком легальними трудовими мігрантами в країнах-реципієнтах;

успішна нелегальна міграція – поїздки за кордон, пов'язані з незареєстрованою зайнятістю у видах діяльності, які дозволені законодавством відповідних країн;

міграція жертв злочинних угруповань – торгівля людьми та інші випадки перебування громадян у нелюдських умовах або зайнятість не з власної волі.

З чотирьох груп українських мігрантів реально лише перша стає на облік і реєструється відповідними органами. Водночас перша група мігрантів є найменш численною, на її основі не можна вирахувати кількість працюючих за кордоном. Як зазначає В. Бондарчук, на початок 2008 р. офіційно за межами України працювало близько 220 тис. осіб [1, с. 3]. У цьому контексті постає запитання: чи справді решта мігрантів, яких фахівці обліковують мільйонами осіб, користуються напівлегальними і нелегальними способами працевлаштування за кордоном. О. Левцун зазначає, що дані офіційної статистики навіть приблизно не відображають справжні масштаби трудової міграції за кордон. Різноманітні дослідження і оцінки дають підставу стверджувати, що реальна кількість працівників-мігрантів у десятки, а то й сотні разів більша за офіційну [14].

Аналіз наявних оцінок про масштаби міграції засвідчує, що вони суттєво коливаються. Зокрема, за даними Інституту соціології НАН України, 12% домогосподарств України мають хоча б одного члена сім'ї, який працював або працює за кордоном [4, с. 33]. Подібних поглядів дотримується і О. Позняк (Інститут демографії і соціальних досліджень НАН України). За його підрахунками, масштаби трудової міграції з України становлять 2,0–2,7 млн осіб [16]. Однак, за даними ОЕСР, кількість українських трудових мігрантів дорівнює майже 4,8 млн осіб [18, р. 10]. За даними досліджень міжнародних організацій, які постійно проводять моніторинг ситуації та користуються вихідними даними з різних джерел, масштаби міграції українців ще вищі. За підрахунками міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна», за кордоном працює понад 6 млн трудових мігрантів [1, с. 3]. Впливове американське видання «The Christian Science Monitor» зазначає, що за межами України працює не менше 7 млн українців, і ця кількість зростає. За даними міжнародної системи грошових переказів MoneyGram, яка досліджує потоки трудових мігрантів, за кордоном працює майже 8 млн українців, зокрема, у Росії – 5 млн осіб, в ЄС – 2 млн, в США і Канаді – 700 тис. осіб [5, с. 13]. Деякі організації наводять ще вищі цифри. Зокрема, за підрахунками організаційного комітету IV Всесвітнього форуму українців, за кордоном працює близько 10 млн наших трудових мігрантів [17, с. 7].

Отже, вищезазначені дослідження виявили суттєві відмінності в оцінках масштабів трудової міграції українців. Але абсолютна більшість впевнена, що реальні масштаби значно більші від 3 і навіть 5 млн осіб.

Сьогодні особливо актуальною темою дискусії щодо трудової міграції українців за кордон стала економічна частина цієї проблеми. Йдеться про обсяги надходження грошових переказів в Україну. Ці кошти сьогодні формують новий напрям міжнародного ринку капіталу – міграційний капітал. Вони становлять вагомую частину внутрішнього ринку капіталу України. З огляду на це, сьогодні актуальним є питання, про які обсяги доходів мігрантів можна вести мову. Для цього на підставі результатів опитування мігрантів, аналізу іноземних джерел і міжнародних порівнянь потрібно дослідити доходи українців за кордоном, зокрема, фактичні розміри заробітної плати в окремих країнах (за галузями), відповідно до їхнього фахового рівня і трудового досвіду, тривалості робочого дня тощо.

Дослідження виявили, що доходи українських мігрантів суттєво залежать від країни працевлаштування і сфери зайнятості. За підрахунками О. Левцуна, середній річний дохід одного мігранта за кордоном становить 4–6 тис. дол. США [14]. Дещо вищі оцінки наводить Є. Дикий. На його думку, середній місячний заробіток мігранта становить близько 650 або 7800 дол. США в рік (від 3600 дол./рік на сільськогосподарських роботах у Польщі до 12000 дол./рік у Португалії) [7, с. 53]. У. Куйдич та Ю. Чорний зазначають, що у середньому українці у південних країнах ЄС заробляють близько 1000 дол. США у місяць. Більшими є зарплати на півночі ЄС – від 1600 дол. США у місяць, але там досить важко нелегально влаштуватись, зважаючи на прискіпливість місцевої імміграційної служби [13, с. 3].

Наведенні оцінки збігаються з результатами опитувань українських та молдовських мігрантів, проведених Міжнародною організацією з міграції [3; 15]. З'ясувалось, що місячний дохід мігранта суттєво коливається між країнами. Найбільший дохід отримують мігранти у країнах Європейського Союзу. Особливо доцільно виділити Ірландію (3125 дол. США в місяць), Швейцарію (2300), країни Бенілюксу (1600–1675), Німеччину (1300) та Італію (934). Значно менший дохід українців, які працюють у країнах Східної Європи: Чехія (527 дол. США у місяць), Румунія і Словаччина (430), Росія (371).

Кореляційні порівняння з доходами місцевих найманих працівників свідчать, що заробітки українських мігрантів можуть бути значно нижчими від заробітків місцевих найманих працівників. На розмір заробітків суттєво впливає сфера працевлаштування, рівень освіти і культури мігранта, вік і тривалість робочого дня тощо. Порівняння виявили, що мігранти заробляють у середньому удвічі–вчетверо менше від корінного населення. Здебільшого в найбільш розвинених країнах світу (ЄС – 15, США, Канада) доходи українців утричі–вчетверо менші від середньомісячних зарплат найманих працівників. У Східній Європі доходи українських мігрантів лише у 1,5–2,0 рази менші, ніж у місцевих найманих працівників.

Водночас дослідження засвідчили, що доходи українських трудових мігрантів у різних галузях економічної діяльності теж різні. Наприклад, у Польщі українці в середньому заробляють у 1,5–2,5 рази менше, ніж місцеві працівники. Найменші розбіжності у будівництві, роздрібній торгівлі та готельно-ресторанному господарстві. Це зумовлено високою кваліфікацією українських мігрантів та

низькою мотивацією міського населення працювати в цих галузях за низьку зарплату. Більшість поляків також іде на заробітки далі в Західну Європу. Отже, міжкраїнові порівняння доводять, що рівень доходів мігрантів значно поступається розмірам середньомісячних заробітків місцевих найманих працівників. У цьому випадку, з методологічного погляду, важливо визначити залежність рівня заробітків українських трудових мігрантів від рівня доходів місцевих найманих працівників. Таку залежність можна визначити через співвідношення зарплат трудових мігрантів до місцевих найманих працівників.

Аналіз джерел щодо рівня доходів українців у країнах ЄС виявив, що українські мігранти заробляють у декілька разів менше від корінних жителів. На думку О. Кирилова, заробітки українських мігрантів значною мірою відрізняються залежно від країни, регіону та галузі [9, с. 96]. О. Кривульченко зазначає, що в Італії серед загальної кількості українських мігрантів 70–80% становлять жінки, які доглядають за пенсіонерами та малими дітьми, працюють домогосподарками. На таких роботах заробітна плата становить 500–800 дол. США на півдні і 800–1200 дол. на півночі Італії, зазвичай житло і харчування надаються безкоштовно. У промисловості (здебільшого чоловіки) та сфера послуг (переважно жінки) заробітна плата коливається від 700 до 1300 дол. США в місяць. Витрати на проживання залежно від регіону досягають 100–200 дол. у місяць. У сільському господарстві заробітна плата становить 500–900 дол. США у місяць і залежить від сезону та регіону [11, с. 3–4]. Н. Карпачова також підтверджує, що такі зарплати є значно нижчими, ніж заробляють італійці. Наприклад, якщо український мігрант на будівництві заробляє близько 520 дол. США, то італієць за таку ж роботу отримує не менше як 2000 дол. США [8, с. 3].

Подібна ситуація і в Іспанії. Як зазначає, І. Винниченко, середній заробіток українця, який працює в Іспанії, становить 700 євро у місяць, найменше заробляють в іспанських сім'ях – до 500 євро, максимально (до 1200 євро) – на сільськогосподарських роботах, у сфері обслуговування і на будівництві [2, с. 10]. А в Португалії українці працюють на тих самих роботах, що і португальці, однак дохід мігрантів утрое–вчетверо менший. Звичайно, значно більші заробітки в мігрантів у країнах північної Європи. За підрахунками О. Кокшарова, середній заробіток мігрантів у Великобританії становить 7,9–10,5 дол. за годину, що трохи вище від британської мінімальної зарплати (7,9 дол./год), тобто у місяць, працюючи десять годин на добу, можна отримати понад 2000 дол. США [10].

Суттєві розбіжності у заробітках українських мігрантів та місцевих найманих працівників у Росії. На думку Н. Гусмана, іноземним трудовим мігрантам платять вдвічі менше, ніж громадянам Росії за таку ж саму роботу [6, с. 21]. Хоча є багато сфер діяльності, де мігранти, зокрема українці, можуть становити значну конкуренцію місцевому населенню. Найбільше отримують українці в галузі транспорту та будівництва, найменше заробляють шахтарі [9, с. 96]. Зазначимо, що особливою популярністю користуються будівельники. Як зауважує О. Кузьмін, 1996 р. українські мігранти-будівельники в російських мегаполісах могли заробляти до 6 тис. дол. США за сезон [12, с. 72]. Крім того, як свідчать дослідження і опитування, останнім часом різко збільшилась кількість українських мігрантів-підприємців, зайнятих у малому та середньому бізнесі. На думку О. Кузьміна, кількість таких мігрантів лише в Росії може сягати 500 тис. осіб. Переважна більшість із них працює у малому бізнесі: кафе, бари, підприємства сфери обслуговування. Водночас зростають розміри середніх заробітків. Чимало

українців працюють у Росії за наймом або мають власну компанію і отримують дохід до 10 тис. дол. США на одну людину в місяць [12, с. 74–75].

Потрібно зазначити, що і в подальшому заробітки українців за кордоном будуть тільки зростати. У сучасному глобалізованому світі простежується тенденція до збільшення частки інтелектуальної міграції і зменшення широкопрофільної. І хоча в структурі міжнародної трудової міграції досі переважають мігранти, які працюють на низькооплачуваній роботі (різноробочі, сезонні сільськогосподарські працівники тощо), однак їхня частка за останні шість років значно зменшилась і становить 41,3%. Також деякою мірою зменшилась частка працівників і обслуговуючого персоналу в сфері послуг. Однак майже вдвічі зросла частка менеджерів і управлінців, які змогли влаштуватись на роботу. Ще майже у півтора рази збільшилась кількість фахівців вузької спеціальності (технологів, інженерів, лікарів тощо). Це свідчить про те, що міграція стає більш інтелектуальною і, відповідно, отримує за це більші доходи.

За підсумками проведеного аналізу з використанням результатів опитувань мігрантів, аналізу іноземних джерел і міжнародних порівнянь ми з'ясували, що розміри доходів українських трудових мігрантів у середньому вдвічі менші, ніж у місцевих найманих працівників, а також залежать від країн їх працевлаштування. У середньому в рік один український мігрант отримує 7–10 тис. дол. США, хоча працівники наукоємних галузей та приватні підприємці можуть і протягом місяця заробляти по 10 тис. дол. США. Узагальнення головних чинників, які впливають на доходи мігрантів, свідчать, що в подальшому українці зароблятимуть більше: вони високоосвічені, здебільшого продуктивного віку, порядні та невибагливі до умов роботи. І головне, готові працювати понад норму. Зважаючи на розширення ЄС і виїзд певної частини населення з цих країн в ЄС-15, українців у Польщі, Чехії, Угорщині будуть більше цінувати, і уряди країн створять важливі стимулювальні механізми, спрямовані на їхнє тривале перебування за кордоном.

Отже, можна констатувати, що реальні масштаби надходження міграційного капіталу в Україну становлять близько 25,6 млрд дол. США в рік, або 18% ВВП країни у 2007 р. Рівень офіційності переказів – приблизно 20% (5,06 млрд дол. США надійшло через фінансово-банківську систему і 20,54 млрд дол. США неофіційними приватними каналами). Такі співвідношення є цілком реальними, про що свідчать відповідні порівняння з іншими країнами, які розвиваються. Найбільшими донорами міграційного капіталу в Україну є Італія (5,6 млрд дол. США), Росія (3,2 млрд), Польща (2,9 млрд). У середньому щомісяця один мігрант переказує або передає на батьківщину 433 дол. США. Найбільші обсяги переказів надходять у західні регіони України – понад 10 млрд дол. США у рік, що майже вдвічі більше, ніж у центрі і на сході країни, а втричі – на півдні. На формування міграційного капіталу та його розміри суттєво впливає рівень доходів мігрантів, країна працевлаштування, сфера зайнятості, рівень легальності, кількість членів у рідному домогосподарстві та рівень їхньої соціальної забезпеченості. З огляду на це в Україні проблему надходження міграційного капіталу потрібно вирішувати на національному рівні і визнати його як важливу складову системи обліку, статистики, фінансового ринку тощо. Лише в цьому випадку міграційний капітал може стати справжнім генератором соціально-економічного розвитку нашої країни.

1. Бондарчук В. Заробітчанство в цифрах і фактах / В. Бондарчук // Львівська газ. – 2008. – 29 серп. – С. 3–4.
2. Винниченко І. В. Іспанію по гроші та...доброзичливість / І.В. Винниченко // День. – 2005. – 11 серп. – С. 8–10.
3. Гайдуцький А. П. Міграційний капітал в Україні: прихована реальність / А. П. Гайдуцький // Дзеркало тижня. – 2007. – 21–27 квіт. – С. 1–8.
4. Гетьманчук А. Секретное оружие украинской евроинтеграции / А. Гетьманчук // Контракты. – 2004. – № 30. – 26 июня. – С. 33–35.
5. Гнатюк П. Презентация деятельности и планов развития MoneyGram в странах СНГ. Материалы конф. банков-партнеров MoneyGram [«Перспективы современного развития в странах СНГ»], (Киев, 20 июня 2007 г.) – К., 2007. – С. 12–15.
6. Гусман Н. Миграция через призму денежных переводов / Н. Гусман // Российская миграция. – 2007. – № 4. – С. 18–21.
7. Дикий Е. Жизнь на два мира / Е. Дикий // Эксперт. – 2006. – № 10. – 13–19 марта. – С. 53.
8. Карпачова Н. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном. Спеціальна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., 2003. – 103 с.
9. Кириллова Е. Украинские трудовые мигранты в России // Миграции и рынки труда в Постсоветской России / Под ред. Г. Витковской. – М.: Центр Карнеги, 1998. – С. 83–115.
10. Кокшаров А. Миграционный поток привел к перекраиванию экономической карты Европы // Русскоязычная община Британии, 2007. – 17 марта. – Режим доступа до журн.: <http://www.obschina.org.ua>.
11. Кривульченко О. Українська трудова міграція в Італії: умови праці та соціальне становище /О. Кривульченко // Аналітичні доповіді Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України. – 2003. – № 19. – С. 6.
12. Кузьмин А. Трудовая миграция с Украины в Россию: потоки, правовая ситуация, последствия // Миграции и рынки труда в Постсоветской России / Под ред. Г. Витковской. – М.: Центр Карнеги, 1998. – С. 70–82.
13. Куйдич У. Потом і кров'ю /У. Куйдич, Ю. Чорней // Львівська газ. – 2004. – 22 січ. – С. 3–4.
14. Левцун О. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема /О. Левцун // Електронна газета «Діалог». – 2005. – 20 верс. – Режим доступу: <http://www.dialogs.org.ua>.
15. Молодикова І. Імміграція в країни Європейського союзу /І. Молодикова // Інтернет-издание «Демоскоп Weekly» – 2006. – № 243–244. – 17 апр. – Режим доступу: <http://www.demoscope.ru>.
16. Позняк А. Современная миграционная ситуация и проблемы формирования миграционной политики в Украине /А. Позняк // Интернет-издание «Демоскоп Weekly». – 2007. – № 285–286. – 16–29 апр. – Режим доступу: <http://www.demoscope.ru>.
17. Украинские гастарбайтеры составляют более 10% всех мигрантов мира // Работа & Зарплата. – 2006. – № 24. – 21 авг. – С. 7–8.
18. Harrison A. Working abroad – the benefits flowing from nationals working in other economies. Prepared by OECD. – Paris: OECD Publications, 2005. – 26 p.

**A ROLE OF LABOUR MIGRATION IS IN FORMING OF MIGRATORY
CAPITAL OF UKRAINE**

L. Kozak

Ivan Franko National University of L'viv

The features of labour migration of Ukrainians, their dynamics and structure, are considered, and also certainly their growing role in forming of migratory capital of Ukraine. On the basis of results of questioning of мігрантів, analysis of foreign sources and international comparisons, certainly scales of labour migration. Factors which influence on forming of migratory capital in Ukraine are analysed.

Keywords: migration, labour migration, international labour migration, money orders, migratory capital.